

DE GROENE TUSSEN OBJECTIVITEIT EN ENGAGEMENT

Gedurende zijn 126-jarig bestaan heeft *De Groene Amsterdammer* slechts vier maanden *niet* over politiek geschreven.¹ Dat is tijdens de eerste maanden van de Duitse bezetting. Na de chaotische en verwarrende meimaand van 1940 is *De Groene* op 8 juni weer verschenen, maar gelijk in dat eerste nummer krijgen de lezers te horen dat het blad ‘onder de gegeven omstandigheden’ geen aandacht zal besteden aan de politieke ontwikkelingen in binnen- en buitenland. In plaats daarvan worden de pagina’s gevuld met artikelen over literatuur, schilderkunst, architectuur, de onverstoorbare gang van het boerenleven, het verzorgen van huisdieren en de botanische wonderen die een ieder kan aanschouwen in de eigen achtertuin. Het leven gaat gewoon door en veel verschil met de periode vóór 10 mei lijkt er niet te zijn. Dat is ook de boodschap van de stripjes van L.J. Jordaan, die voor de Duitse inval als geen andere Nederlandse tekenaar de dreigende opkomst van het nationaal-socialisme en de naderende oorlog in beeld heeft gebracht. Deze *Groene* is nog slechts een schim van het weekblad dat zich sinds 1877 een plek heeft verworven onder de weldenkende, cultureel geïnteresseerde en politiek vooruitstrevende burgerij. Dat het blad halverwege oktober 1940 geruisloos van het toneel verdwijnt, is geen groot verlies.²

Een *Groene* zonder politiek is geen *Groene*. Sinds 1877 is het blad weliswaar óók een familieblad voor de welgestelde burgerij geweest, met veel aandacht voor cultuur, *life style*, ontspanning en een vrouwenpagina, maar gedurende het grootste deel van zijn bestaan heeft de politiek een essentieel deel van de inhoud uitgemaakt. Wie over politiek schrijft is nooit neutraal, neemt altijd een standpunt in, bekent kleur. Hoewel de politieke kleur van *De Groene* sinds 1877 niet ongewijzigd is gebleven, en ook niet altijd even helder is geweest, is het blad zelden grijs of kleurloos geweest. *De Groene* is afwisselend liberaal, vrijzinnig-democratisch, *fellow-travellerig*, ‘sosjalisties’ en allerlei gradaties hier tussenin. Tegelijkertijd heeft *De Groene* direct in het eerste nummer verkondigd:

‘Geene partij zal ons regeeren, niet gaarne zouden wij de onafhankelijkheid onzer beschouwingen opofferen aan eenig politiek belang; wij moeten een standpunt innemen, dat niet voor verdachtmaking vatbaar is.’

De Groene wil voor alles een journalistiek, onafhankelijk en kritisch weekblad zijn, dat open staat voor verschillende opvattingen en meningen, en dat kan fungeren als discussieforum.

Een dergelijke journalistieke pretentie kan op gespannen voet komen te staan met een duidelijke politieke stellingname. Welke afwijkende geluiden komen wel aan het woord, en welke niet? Aan welke gebeurtenissen en ontwikkelingen wordt aandacht besteed, en aan welke niet? Welke criteria worden gebruikt bij de selectie van het nieuws? Is het doel van het blad primair het voorlichten van de lezer, of wil het blad politieke invloed uitoefenen? Komt het er in de eerste plaats op aan de werkelijkheid te interpreteren, of wil men deze voor alles veranderen? Is de journalist allereerst een waarnemer, of dient hij actie te voeren?

In de afgelopen 126 jaar zijn deze vragen niet altijd op dezelfde wijze door *De Groene* beantwoord. De politieke kleur van de redactie speelde hierbij een rol, maar ook de eigendomsverhoudingen bleken niet onbelangrijk te zijn.

Periode De Koo

Nadat het op 1 juli 1877 voor het eerst verschenen weekblad *De Amsterdammer*³ aan het eind van dat jaar onder leiding is komen te staan van de ex-predikant Jan de Koo, wordt het al snel een spreekbuis voor een jongere generatie progressieve liberalen. Deze groep jongeren, die in 1888 de Radicale Bond zullen oprichten, en die pleiten voor meer overheidsbemoeienis en sociale wetgeving, beschouwen De Koo als ‘ziel harer partij en voorganger ter overwinning’. De Koo heeft er geen enkele moeite mee om zijn blad in dienst te stellen van een bepaalde politieke stroming, al blijft hij zelf wel afstand houden en wordt hij geen actief lid van deze voorloper van de Vrijzinnig Democratische Bond. Het kunnen uitoefenen van meer politieke invloed is voor De Koo reden om, samen met enkele ‘radicalen’, een dagblad op te richten dat eveneens luistert naar de naam *De Amsterdammer* en waarvan hij ook de hoofdredacteur wordt. In de jaren dat dit dagblad bestaat, tussen 1883 en 1897, wordt er overigens in het weekblad minder aandacht aan politiek besteed.⁴ In feite fungeert het weekblad in die jaren vooral als een ‘zondagsbijvoegsel’ van het dagblad, dat niet alleen in politiek opzicht vooruitstrevend is, maar ook als journalistiek product modern en vernieuwend. De krant doet veel meer aan verslaggeving dan concurrerende bladen – in Amsterdam is dat aanvankelijk vooral het *Algemeen Handelsblad* – en bovendien zijn de overige artikelen geschreven in een veel pittiger, veel directer stijl.

In het dagblad *De Amsterdammer*, en vanaf 1897 ook in het gelijknamige weekblad, wordt veel aandacht besteed aan de hoofdstedelijke en nationale politiek. Onophoudelijk levert men kritiek op het nepotisme van de oud-liberale elite en op de schrijnende ellende van de arbeiders. De opkomende arbeidersbeweging wordt met een zekere sympathie maar niet kritiekloos gevolgd en voortdurend pleit men voor algemeen kiesrecht. Wat betreft de buitenlandse politiek

volgt De Koo met argusogen de pogingen van Duitsland om zich op te werken tot grote mogendheid. Geheel in lijn met de publieke opinie ventileert het weekblad – vanaf 1894 heeft De Koo niets meer te maken met het dagblad – felle kritiek op het Britse optreden in Zuid-Afrika. Toch loopt het blad niet helemaal in de pas met het plaatsvervangende patriottisme waarmee de strijd van de ‘stamverwante’ Boeren wordt bejubeld, want als in andere bladen het gruwelijke optreden van de Britten wordt vergeleken met de laaghartige streken der opstandige Atjehers, wijst *De Amsterdammer* er fijntjes op dat hier toch wel erg schaamteloos met twee maten wordt gemeten. Hoewel het weekblad de Nederlandse koloniale politiek niet principieel afwijst, levert het regelmatig kritiek op de buitengewoon gewelddadige wijze waarop de Indonessische archipel wordt ‘gepacificeerd’.

De Koo is geen gemakkelijk man, en na verloop van tijd krijgt hij met iedereen ruzie. Ongegeneerd gebruikt hij de kolommen van zijn blad(en) om voormalige vrienden als Carel Gerritsen en Wim Treub aan te vallen. De Koo wordt steeds radicaler, terwijl verschillende van zijn vroegere medestanders stijgen op de politieke ladder en bestuurlijke verantwoordelijkheid gaan dragen. Het weekblad is sinds 1886 voor de helft eigendom van De Koo en voor de andere helft van de uitgeverij Van Holkema & Warendorf.³ Van 1891 tot zijn afscheid in 1907 zal De Koo regelmatig botsen met Simon Warendorf. Deze heeft sterk de neiging zich met de inhoud van het blad te bemoeien, maar is hiervoor bij De Koo beslist aan het verkeerde adres. *De Amsterdammer*, inmiddels algemeen bekend als *De Groene*, is een vrij populair en tot op zekere hoogte gezaghebbend weekblad, dat als onafhankelijk opinieblad niet echt over een concurrent beschikt. Bovendien is het een, in bescheiden mate, winstgevend blad. Het levert mede-eigenaar Warendorf dus zowel geld als een zeker prestige op. Ondanks het feit dat hij vooral tegen de politieke inhoud nogal wat bezwaren aantekent, voelt Warendorf er weinig voor *De Groene* van de hand te doen.

Johannes de Koo (1841-1909) getekend door Johan Braakensiek. Bron: R. Hartmans, *De Groene* van 1877. *Geschiedenis van een dwars weekblad*, Amsterdam 2002, p. 41

Henri Wiessing volgt op

Nadat De Koo in 1907 is afgetreden als hoofdredacteur zal Warendorf trachten zijn invloed op de inhoud van het weekblad uit te breiden. Zijn positie is daarvoor ook veel gunstiger, aangezien de nieuwe hoofdredacteur, de negenentwin-

14 maart 1925: het blad wordt al meer dan veertig jaar zo genoemd, nu heet het eindelijk ook zo. Bron: De Groene van 1877, p. 71

tigjarige Henri Wiessing, geen mede-eigenaar is en de uitgeverij na de dood van De Koo, in mei 1909, het blad volledig in handen krijgt.

Hoewel hij in het begin van zijn hoofdredacteurschap van *De Groene* heel wat minder zelfverzekerd is dan hij ons in zijn memoires wil doen geloven,⁶ wil Wiessing het weekblad levendiger maken en vooral aandacht besteden aan vernieuwende tendensen in kunst en cultuur. Ook in politiek opzicht wordt Wiessing steeds meer een voorstander van radicale vernieuwing. Van links-liberaal ontwikkelt hij zich tot radicaal socialist. Zijn sympathie ligt duidelijk bij de in 1909 van de SDAP afgesplitste SDP, die in 1918 zal worden omgedoopt in CPN. Hoewel zijn extreem linkse denkbeelden ongetwijfeld oprecht zijn, is Wiessing tevens een typische *contrarian*, die dolgraag het grote publiek tegen de haren in strijkt. Zo moedigt hij jonge intellectuelen en kunstenaars aan hun afwijkende opvattingen in *De Groene* uit te dragen, en neemt hij het in 1909 in de zogenaamde 'lintjesaffaire' op voor Abraham Kuyper. Terwijl heel Nederland over de gereformeerde staatsman heen valt, omdat die tijdens zijn premierschap iemand een onderscheiding heeft gegeven in ruil voor een donatie aan de partijkas, blijft Wiessing de man hardnekkig verdedigen, zelfs nadat het onomstotelijk bewijs voor de omkoping geleverd is.

Omdat sommige medewerkers van *De Groene*, zoals de beroemde maar in zijn ogen hopeloos oubollige tekenaar Braakensiek, een contract met de uitgeverij hebben, is Wiessing niet in staat om iedereen die hem niet aanstaat te vervangen. Zo blijft de diversiteit nog enigszins gewaarborgd. Niettemin neemt de ergernis van Simon Warendorf hand over hand toe, en in 1914 wordt Wiessing ontslagen.

Op een enkeling na weet Wiessing alle medewerkers over te halen om met hem mee te gaan, als hij eind 1914 met een eigen blad komt. *De Nieuwe Amsterdammer* – die in de volksmond al gauw 'de Mosgroene van Wiessing' heet – is aanvankelijk een geduchte concurrent voor de 'oude' Groene. Omdat hij nu niet langer aan banden wordt gelegd door een tamelijk behoudende eigenaar, kan Wiessing het politiek radicale en cultureel avant-gardistische blad maken dat hem voor ogen staat. Onder jonge intellectuelen slaat de *Mosgroene* zeker aan, maar vooral nadat Wiessing in 1917 de Russische revolutie en het communistische regime aldaar omhelsd heeft, lopen veel abonnees maar vooral veel adverteerders weg. Nu Wiessing niet meer wordt afgeremd loopt het blad snel uit de rails. Eind 1920 moet hij de strijd staken.

Paradoxaal genoeg is de oude *Groene* in één belangrijk opzicht veel nieuwer dan het blad van Wiessing. Op Braakensiek en twee andere medewerkers na zijn alle medewerkers en redacteuren nieuw. Omdat de collectieve redactie grotendeels bestaat uit hoogleraren, spreekt Wiessing smalend over het ‘professorenblaadje’. En inderdaad maakt het weekblad, waarin de cultuur weliswaar bestierd wordt door de beroemde schrijver en wereldverbeteraar Frederik van Eeden, een nogal gezapige indruk. Politiek is men gematigd liberaal en voorstander van een voorzichtig vooruitstrevend sociaal beleid. In een tijd waarin de confessionele partijen de binnenlandse politiek beheersen is *De Groene* waakzaam tegen al te grote invloed van de godsdienst op politiek en maatschappij. Als Frederik van Eeden zich tot het katholicisme bekeert, wat bij hem zoals gebruikelijk met veel publiciteit gebeurt – en dit duidelijk doorklinkt in zijn artikelen – is dat voor de in 1920 aangetreden hoofdredacteur G.W. Kernkamp reden om de man te ontslaan.

Jaren twintig en dertig

Voor de rest is *De Groene* een echt liberaal, dus open blad, waaraan mensen met zeer uiteenlopende opvattingen bijdragen kunnen leveren. Hoewel tot halverwege de jaren dertig de redacteuren uitgesproken anticommunistisch zijn, is het voor bewonderaars van de Sovjet-Unie als Jan Romein, Nico Rost en Johan Huijts mogelijk om vrijelijk hun mening te verkondigen. Wat betreft het opkomende fascisme valt het op dat er begin jaren twintig enkele artikelen zijn verschenen waarin Mussolini wordt bejubeld, maar dat deze allemaal van de hand zijn van incidentele medewerkers, terwijl de redacteuren en vaste medewerkers van het begin af aan heel kritisch zijn. Ook A.C. Josephus Jitta, die in 1929 hoofdredacteur wordt en voorstander is van een gematigde vorm van corporatisme, heeft altijd vastgehouden aan de beginselen van de democratie. Als vanaf 1930 de stormloop van het nationaal-socialisme in Duitsland niet meer lijkt te stuiten, keert *De Groene* zich resoluut tegen dit verontrustende verschijnsel. Hoewel de commentaren achteraf misschien soms wat al te genuanceerd lijken, maken vooral de prenten van Jordaan heel duidelijk waar *De Groene* staat.⁷

Fel antinazistisch zijn ook de artikelen van Maurits Kann. Deze bankierszoon heeft in 1926 vrijwel alle aandelen van *De Groene* gekocht van uitgeverij Van Holkema & Warendorf, en is niet alleen directeur maar tevens buitenlandredacteur van het blad. In 1934 scheidt hij echter van zijn vrouw en komt in financiële moeilijkheden. Een deel van zijn aandelen wordt overgenomen door twee vrienden die hij kent uit de tijd dat hij bij *De Telegraaf* werkte. Het zijn de voormalige eigenaar van een fotopersbureau en latere uitgever Theo Moussault en de advocaat en journalist Riens Dijkstra. Terwijl de eerste de zakelijke leiding van het blad voor zijn rekening neemt, zal de tweede een groot stempel op de inhoud van *De Groene* drukken. Hoewel Josephus Jitta eind 1936 afscheid

Jordaan: 'De bedrieglijke handschoenen', Hitler bij Hindenburg in De Groene van 4 februari 1933. Bron: De Groene van 1877, p. 91

neemt volgt Dijkstra hem niet op als hoofdredacteur, en evenmin zal hij veel in *De Groene* schrijven. Formeel is er sindsdien geen hoofdredacteur en bovendien ontbreekt het colofon. Omdat veel artikelen ongesigneerd zijn is het moeilijk om te bepalen in welke mate Dijkstra invloed uitoefent. Opvallend is wel dat het antifascisme van *De Groene* nog duidelijker naar voren komt, terwijl tegelijkertijd de uitgesproken anticommunistische artikelen verdwijnen. Propagandisten van de Sovjet-Unie komen nog wel aan het woord – principiële tegenstanders nauwelijks meer. Kritiek op de stalinistische terreur en de showprocessen ontbreekt nagenoeg. Dijkstra zelf heeft duidelijk communistische sympathieën en werkt bovendien als advocaat onder meer voor de Russische handelsdelegatie in Amsterdam.⁸

Een communistisch blad kan *De Groene* beslist niet worden genoemd, maar buitenlandcommentator Loe de Jong legt wel het nodige begrip aan de dag voor de netelige positie van de Sovjet-Unie. Dit komt niet voort uit eventuele communistische sympathieën, maar uit De Jongs streven naar een zo groot mogelijke objectiviteit. Als overtuigd marxist baseert hij zijn buitenlandcommentaren op een economische analyse van de internationale verhoudingen. Dat levert dikwijls zeer verhelderende artikelen op, maar zorgt er tevens voor dat hij enkele malen de plank mislaat als hij probeert te voorspellen wat de volgende fase in de internationale crisis zal zijn.⁹

Koude Oorlog

Tijdens het laatste jaar van de Duitse bezetting treffen Dijkstra en Moussault voorbereidingen om na de bevrijding *De Groene* weer te laten verschijnen. Een poging om Jan Romein te strikken als hoofdredacteur mislukt en besloten wordt dat het blad het zonder een dergelijke functionaris zal doen. Moussault wordt weer directeur en Dijkstra zal, naast zijn bezigheden als advocaat en bestuursvoorzitter van het Tuschinsky-concern, optreden als officiële hoofdredacteur. Voor het maken van het blad, dat op 16 juni 1945 voor het eerst weer verschijnt, worden twee redacteurs aange trokken. Sem Davids heeft voor de oorlog als buitenlandredacteur bij *De Telegraaf* gewerkt en keert nu terug uit de onderduik. Anton Koolhaas was tot kort voor de bevrijding verbonden aan het de gelijkgeschakelde *NRC*.¹⁰ Davids, die voor de oorlog onder pseudoniem heeft meegewerkt aan het theoretisch maandblad van de CPN, gaat het politieke deel van *De Groene* bestieren, Koolhaas is verantwoordelijk voor het culturele gedeelte. Na enige tijd verschijnen er twee aparte katernen. Het streven is politiek en cultuur zoveel mogelijk te scheiden. Dat gebeurt niet zonder reden.

Na een hevig conflict, dat ontstaat als Moussault het blad achter de rug van Dijkstra om wil laten fuseren met het noodlijdende *Vrij Nederland*, is Dijkstra uiteindelijk de enige eigenaar van *De Groene* geworden.¹¹ Politiek gezien zitten hij en Davids op één lijn. Hoewel zij de Nederlandse communisten met een zekere minachting bekijken, koesteren ze grote bewondering voor en hebben veel vertrouwen in de Sovjet-Unie. In de allengs heviger wordende Koude Oorlog stelt *De Groene* zich op het standpunt van de Derde Weg. Officieel houdt dat in dat men niet onvoorwaardelijk wil kiezen tussen de Verenigde Staten en de Sovjet-Unie, en dat men beide grootmachten op 'objectieve' en dus kritische wijze volgt; in de praktijk komt het erop neer dat misstanden in kapitalistische landen breed worden uitgemeten terwijl er bijzonder veel begrip is voor de problemen waar communistische regimes mee kampen. Leuk is het misschien niet achter het IJzeren Gordijn, maar wie de maatschappij op fundamentele wijze wil veranderen is in economisch en politiek onontwikkelde landen wel noodzaak hardere maatregelen te nemen, is vaak de teneur van de artikelen.

Bernard van Vlijmen tekende Johan Braakensiek (1858-1940).

Bron: *De Groene* van 1877, p. 75

Riems Dijkstra (1902-1970), de verpersoonlijking van *De Groene*, eind jaren zestig. Bron: *De Groene* van 1877, p. 282

Eind 1951 opent *Het Parool* de aanval op het fellow-travellersblad dat *De Groene* overduidelijk is. Al eerder hebben onder anderen Jordaan en Simon Carmiggelt, die veel publiceerde in de satirische rubriek 'De Kleine Krant', om politieke redenen hun medewerking opgezegd. Korte tijd later neemt Koolhaas ontslag en in diens voetspoor verlaten nog meer medewerkers *De Groene*. De wijze waarop in 1953 door Davids wordt gereageerd op het oplaaierende antisemitisme in de Sovjet-Unie is voor Abel Herzberg, sinds 1945 Dijkstra's compagnon in diens advocatenpraktijk, reden om zich ook terug te trekken als medewerker.

In het gure klimaat van de Koude Oorlog komt *De Groene* steeds geïsoleerder te staan. Dat het blad niettemin het hoofd boven water weet te houden is onder meer te danken aan de grote ruimte die wordt vrijgemaakt voor cultuur, en aan de stringente scheiding tussen het cultuurkatern en het politieke katern. Terwijl de dagbladen in deze jaren niet veel plaats inruimen voor cultuur, en ook de andere weekbladen in dit opzicht achterblij-

ven, heeft *De Groene* de in literatuur, muziek, beeldende kunst en architectuur geïnteresseerde vrij veel te bieden. Spraakmakend zijn de muziekkritieken van Matthijs Vermeulen, de namen van Victor van Vriesland en Kees Kelk tellen in de literaire wereld geducht mee, en geen zichzelf respecterend architect kan het zich veroorloven de architectuurkritieken van J.J. Vriend ongelezen te laten. Veel aandacht wordt er besteed aan kunstenaars als Picasso, Matisse, Henry Moore en de jongere generatie. Bovendien zorgt grafisch ontwerper Jan van Keulen voor een grensverleggende en hoogst moderne lay-out, die vooral het cultuurkatern een bijzonder cachet geeft. Het gevolg hiervan is dat mensen die weinig ophebben met fellow-travel-achtige artikelen van Davids het blad toch blijven lezen omdat ze op de hoogte willen blijven van de ontwikkelingen op het gebied van kunst en cultuur. Tegelijkertijd kunnen communisten, die van de CPN-leiding commentaar krijgen omdat ze dat 'kleinburgerlijke blaadje' lezen, volhouden dat ze *De Groene* uitsluitend lezen wegens het cultuurkatern.

Toch wordt ook in het politieke gedeelte van het blad gepoogd een zeker evenwicht te bereiken. Zo treedt in 1953 de historicus A. Alberts, die later naam zal maken als schrijver, aan als redacteur.¹² Hoewel politiek hem 'au fond geen mallemoer interesseert' geldt hij op de redactie als 'liberaal' en heeft hij zelf het

vermoeden dat Dijkstra hem gevraagd heeft 'om wat tegenwicht te geven in de progressieve redactie'. Kennelijk wil Dijkstra critici van *De Groene*, die het vooral hebben voorzien op Sem Davids, wat wind uit de zeilen nemen. Zo vraagt men ook de voormalige, naar de vs geëmigreerde, redacteur Hans Konigsberger, of hij niet af en toe wat positieve verhalen kan schrijven, als

'een soort tegenwicht (...) tegen de hier en daar post gevat hebbende mening als zou *De Groene* geen goed woord voor de Amerikanen overhebben.'

Toch is het niet zo dat Alberts artikelen schrijft die diametraal tegenover die van Davids staan. De twee redacteurs hebben de wereld verdeeld, waarbij Alberts vooral over Azië en Afrika schrijft. Davids gaat echter elk jaar enkele maanden met vakantie, en dan schrijft Alberts bijvoorbeeld over de verhouding tussen het Westen en de Sovjet-Unie. Hierbij hanteert hij niet alleen de stijl van Davids, ook diens opvattingen weet hij te verwoorden, zodat hij kan opmerken: 'Sem kan tevreden zijn, de Amerikanen zijn voor het laatst gewaarschuwd.' Het omgekeerde komt ook voor. Hoewel hun opvattingen over de internationale verhoudingen nogal uiteenlopen, vertoont hun kijk op de binnenlandse politiek een opmerkelijke overeenkomst. Die slaan ze bij voorkeur over.

Jaren zestig

Begin jaren zestig wordt duidelijk dat dit niet langer zo kan, en daarom wordt de jonge journalist Han Lammers aangetrokken. Kort daarna krijgt hij gezelschap van zijn leeftijdgenoot Wouter Gortzak, die vooral over het buitenland zal schrijven. Enkele jaren later vertrekt Alberts en ondertussen wordt de in 1897 geboren Davids echt oud. De twee jonge redacteurs gaan steeds meer de inhoud van het blad bepalen, en ook onder de medewerkers tekent zich een onmiskenbare verjonging af. Tegelijkertijd kentert de tijdgeest en vindt de dwarse, linkse en anticommunistische *Groene* steeds meer aansluiting bij een groot deel van de publieke opinie.

Het tij mag voor *De Groene* dan gunstig zijn, dat kan niet verhinderen dat er een periode van grote interne conflicten aanbreekt, die voor een belangrijk deel voortkomen uit verschillende opvattingen over de relatie tussen politiek en journalistiek. Als zoon van een communistisch voorman weet Gortzak, die inmiddels net als zijn vader met de CPN gebroken heeft, welke funeste gevolgen het heeft als de journalistiek onderhorig is aan de politiek. Hij voelt zich daarom bijzonder thuis in het ogenschijnlijk zo liberale klimaat van *De Groene*. Als hij, nadat hij kenbaar heeft gemaakt dat hij zich aangetrokken voelt tot de PSP, van Lammers te horen krijgt dat een *Groene*-redacteur geen lid is van een politieke partij, vindt hij dat eigenlijk een zeer redelijk standpunt. Verbijsterd is hij dan ook wanneer hij hoort dat Lammers zelf lid is geworden van de PvdA. Het is de eerste scheur in hun tot dan toe goede relatie, die nog meer onder druk komt te

staan als Lammers niet alleen een prominente rol binnen zijn partij gaat spelen, maar bovendien zijn journalistieke werk gebruikt voor partijpolitieke doeleinden.

Lammers maakt deel uit van Nieuw Links, dat met behulp van een aantal radicale standpunten probeert het oude partijestablishment te verjagen. In *De Groene* kan Lammers deze ideeën naar hartelust uitdragen. Eén van de punten waar de radicale oppositie veel werk van maakt, is de erkenning van de DDR. Hoewel een aantal voormannen van Nieuw Links vrij kritisch is over het communistische Oost-Duitsland, is dit een bijzonder aantrekkelijke manier om het fel anticommunistische partijestablishment op de kast te jagen. Nadat hij voor de eerste maal met een journalistenreis naar de DDR is geweest, schrijft Lammers een artikel waarin hij verklaart dat hij ginds erg geschrokken is. Niet omdat het daar zo erg was, maar omdat het beeld dat men in Nederland van de DDR heeft veel te negatief is. Dit artikel is zo naïef en kortzichtig, dat men zich nauwelijks kan voorstellen dat Lammers het zelf heeft geloofd. Nog bonter maakt hij het trouwens twee jaar later, als hij met Oost-Duitse partijfunctionarissen overlegt over de wijze waarop het beste gereageerd kan worden op bepaalde uitspraken van het PvdA-congres. Kort daarna, in juli 1969, wordt Lammers door Dijkstra ontslagen.

Nieuwe generatie

Enkele maanden later overlijdt Sem Davids, en op slag is Gortzak de oudste redacteur. De nieuwe generatie die inmiddels als medewerker bij *De Groene* is gekomen, is afkomstig uit de studentenbeweging en over het algemeen in politiek opzicht veel radicaler. Hoewel de nieuwe redacteurs, Maarten van Dullemen en Max Arian, geen lid zijn van een politieke partij, zien zij de journalistiek in de eerste plaats als een politiek middel. Terwijl Gortzak min of meer op het oude liberale standpunt staat dat de journalistiek dient te informeren en te analyseren, is voor hen de journalistiek vooral een middel om de maatschappij te veranderen. Gortzak is ook links, maar volgens Van Dullemen en Arian schurkt hij veel te veel tegen de PvdA aan en is hij bovendien getraumatiseerd door zijn communistische verleden, zodat hij niet 'objectief' over de CPN of de Sovjet-Unie kan schrijven. Zijn artikelen vinden ze veel te oppervlakkig, veel te veel gepreoccupeerd met het zoeken naar de juiste formulering en lang niet feitelijk genoeg. Zelf zien ze het als hun taak om zoveel mogelijk informatie aan te dragen, de lezer zoveel feiten aan te reiken dat deze mede op grond hiervan de bestaande maatschappelijke structuren kan analyseren en zodoende materiaal in handen heeft om die structuren te lijf te gaan. *De Groene* dient in hun ogen een doorgeefluik te zijn voor de talloze groepen en bewegingen die streven naar een radicale maatschappelijke vernieuwing. *De Groene* zou zich dienstbaar moeten maken aan de revolutie die wereldwijd op gang lijkt te komen. Het blad

dient een bruisend actiecentrum te zijn, dat volledig gedemocratiseerd is en waarin ook de medewerkers grote invloed bezitten.

Niet alleen op journalistiek, organisatorisch en politiek gebied ontstaat er een kloof tussen enerzijds Gortzak en anderzijds Arian en Van Dullemen, ook op het persoonlijke vlak zijn de verhoudingen ernstig verstoord. Eerst leidt dit tot het ontslag van Arian, maar kort daarna, begin 1974, gooit ook de moegestreden Gortzak de handdoek in de ring. In het hierop volgende decennium zal de redactie – die naast Van Dullemen bestaat uit Paul Brill, Arnout Weeda, Aafke Steenhuis en iets later ook Geert Mak³ – de lijn van Arian en Van Dullemen volgen. Veel aandacht wordt er besteed aan de verderfelijke rol die het kapitalisme en imperialisme spelen, aan bevrijdingsbewegingen in de Derde Wereld, het milieu, de vakbondsstrijd, de studentenbeweging, het feminisme en aan kunstenaars die in hun werk proberen allerhande machtsstructuren en onderdrukingsmechanismen bloot te leggen. Veel van de stukken worden geschreven door mensen die actief zijn op bovengenoemde terreinen, en die wel over veel feitenkennis maar zelden over een goede pen beschikken. De redacteuren moeten het grootste deel van hun tijd en energie besteden aan het enigszins leesbaar maken van die artikelen. En nog is het resultaat, zoals Geert Mak het ooit omschreef, ‘een krant als een Trabant’, een die, om met een andere redacteur te spreken, smaakt naar ‘met koud water aangemaakte Brintapap’. Lezers hebben dikwijls het gevoel dat ze na lezing van *De Groene* hun ‘huiswerk’ hebben gedaan. Niettemin, of misschien juist daardoor, voelen veel lezers zich erg betrokken bij het blad en stijgt eind jaren zeventig – voor het eerst na de oorlog! – de oplage. *De Groene* schrijft immers over onderwerpen waar nogal wat mensen mee bezig zijn, en bovendien is de drempel om zelf een bijdrage te leveren heel laag. Het is een blad voor en door activisten, en menig artikel wordt dan ook afgesloten met een gironummer, zodat de lezer het beschreven actiecomité ook financieel kan steunen.

Onder de ‘nieuwe sociale bewegingen’ die zich eind jaren zeventig, begin jaren tachtig manifesteren, is er één waarvan geen vertegenwoordigers tot de regelmatige medewerkers van *De Groene* behoren. Dat is de kraakbeweging. Hoewel in de talrijke gewelddadige botsingen tussen krakers en politie de sympathie van de *Groene*-redacteuren onmiskenbaar bij de krakers ligt, identificeert het blad zich niet volledig met de kraakbeweging. Na verloop van tijd verschijnen er steeds meer kritische geluiden en als de kraakbeweging zelf het debat over de spanning tussen geweld en de rechtsstaat uit de weg gaat, is het *De Groene* die zijn kolommen hiervoor openstelt.

Rond 1984 komt radicaal links in een crisis terecht. Een grote ‘matheid’ lijkt zich van veel burgers meester te maken en velen die lange tijd al hun energie hebben gestoken in het veranderen van de maatschappij kiezen er nu voor om aan hun maatschappelijke carrière te werken. Bij de Statenverkiezingen van dat jaar krijgen de klein-linkse partijen een enorme klap, en tegelijkertijd ziet *De Groene* veel abonnees weglopen. Ook de redactie ligt, in de woorden van Geke

van der Wal, ‘met de pootjes omhoog. Creatief waren we aan het eind van ons Latijn, de ideeën waren gewoon op.’ De redactievergaderingen zijn verworden tot een soort markt, waar iedere redacteur probeert de artikelen van ‘zijn’ of ‘haar’ medewerkers geplaatst te krijgen. *De Groene* wordt steeds meer een krant die gemaakt wordt om iedereen tevreden te stellen. Journalistieke criteria zijn sterk op de achtergrond geraakt en door de sterk gedemocratiseerde verhoudingen – iedereen heeft evenveel te vertellen en verdient ook evenveel – is het vrijwel onmogelijk veranderingen door te voeren.

Een nieuwe liberale periode

Om uit de impasse te geraken wordt uiteindelijk besloten een hoofdredacteur aan te trekken. Vaak wordt het voorgesteld alsof het de in 1985 aangetreden Martin van Amerongen is geweest die het ‘marxistisch spinrag’ heeft weggeblazen. Ten dele is dat waar. Het aandeel van de medewerkers in de krant wordt sterk teruggedrongen, de redacteurs dienen weer vooral tijd te besteden aan het zelf schrijven van stukken in plaats van eindeloos te ploeteren om te pogen van onleesbare artikelen hooguit moeilijk leesbare artikelen te maken. De stijl waarin iets is geschreven wordt minstens even belangrijk als de inhoud. Die inhoud is overigens al enige tijd voorzichtig aan het veranderen. Duidelijk is dat te zien aan de vele kritische artikelen van de redacteurs Anet Bleich en Arnold Koper en van medewerker Paul Scheffer over het Oostblok. Hoewel rijkelijk laat neemt *De Groene* toch nog ruim voor de val van de Muur ondubbelzinnig afstand van het communisme.

Onder Van Amerongen gaat dit nog verder en is er sprake van een hoge mate van ‘ontideologisering’. *De Groene* wordt een open, liberale krant, waarin zeer uiteenlopende meningen geventileerd kunnen worden. Veel linkse taboes worden geslecht.¹⁴

‘*Gut geschrieben ist gut gedacht*’ – deze uitspraak van Kurt Tucholsky mocht Van Amerongen graag citeren. Deels was het een provocatie, deels kwam het voort uit zijn overtuiging dat een artikel dat slecht is geschreven ook wel gebaseerd moet zijn op slordig denken. Critici zijn echter van mening dat in *De Groene* de inhoud volledig ondergeschikt wordt gemaakt aan de stijl, en dat het blad steeds oppervlakkiger en vrijblijvender wordt. Tot op zekere hoogte is dit verwijt terecht. Soms verschijnen er artikelen die wel erg luchtig zijn en met een beroep op het ‘postmodernisme’ wordt soms vermeden om duidelijk stelling te nemen. Tegelijkertijd verschijnen er tal van zeer degelijke artikelen, die de lezer zeker wat te bieden hebben. Die beschouwingen gaan echter in toenemende mate over filosofen, schrijvers, kunstenaars en intellectuelen, en steeds minder over de funeste rol die multinationals in de Derde Wereld spelen. De belangstelling verschuift, en dat geldt ook voor de motivatie waarmee geschreven wordt. Journalistieke criteria – het zoeken naar ‘de waarheid’ en het van meerdere kan-

Martin van Amerongen (1941-2002), augustus 1987 met *De Groene*, weer eens in financiële problemen. Bron: *De Groene* van 1877, p. 370

ten bekijken van een bepaald verschijnsel – zijn belangrijker geworden dan de vraag of een artikel direct bijdraagt aan de verandering van de maatschappij.

Je zou dit kunnen aanduiden als een toegenomen vrijblijvendheid. In dit opzicht is *De Groene* sinds 1985 beslist een minder ‘noodzakelijk’ of ‘dwingend’ blad. Ideologisch onderscheidt het zich niet meer heel sterk van andere bladen. Bovendien is de concurrentie van de dagbladen, met al hun bijlagen en magazines, sterk toegenomen. Hoewel *De Groene* het nog altijd tot zijn taak rekent tegen de politieke stroom in te roeien als het meent dat deze een dubieuze kant opgaat – een duidelijk voorbeeld daarvan is de reactie op de moord op Fortuyn, vergeleken met de reactie van veel andere media – probeert het blad vooral tegen de heersende journalistieke stroom in te gaan. De afgelopen jaren laten zien dat veel bladen kiezen voor sneller, korter, oppervlakkiger en *glossy*. Op het korte beviel van Gerard van Westerloo na, heeft *De Groene* zich weinig aangetrokken van deze tendens, en juist geprobeerd meer diepgravende en lange stukken te plaatsen.¹⁵ *De Groene* is nog altijd een typische ‘auteurskrant’, met artikelen van mensen die menen dat ze iets te zeggen hebben, en geen product dat door de afdeling Marketing van een grote uitgeverij is bedacht om een zo groot mogelijk publiek te bereiken. Dat is ook de enige bestaansreden van *De Groene*.

Noten

1. Dit artikel is gebaseerd op mijn boek *De Groene van 1877. Geschiedenis van een dwars weekblad*. Amsterdam 2002. Aangezien alle citaten uit het boek komen is afgezien van expliciete bronvermelding. De annotatie heeft slechts een toelichtend karakter.

2. Officieel was een faillissement de oorzaak van het opheffen van het blad. Later is verklaard dat dit faillissement bewust was uitgelokt, aangezien de Duitse autoriteiten niet toestonden dat een blad werd opgeheven. Het is echter niet denkbeeldig dat, gezien de teleurstellende inhoud, de toch al schaarse abonnees *De Groene* de rug toekeerden.

3. Tot 1925 heette het weekblad officieel *De Amsterdammer*. De bijnaam *De Groene* werd ontleend aan het groene omslag met advertenties, waarin het blad de eerste decennia verscheen. Deze bijnaam werd noodzakelijk, aangezien tussen 1883 en 1897 ook een dagblad verscheen met dezelfde naam. Vanaf 14 maart 1925 heet het weekblad officieel *De Groene Amsterdammer*. Het blad was in 1877 opgericht door Martinus van Loghem en Taco de Beer, maar was als gevolg van het gebrek aan zakelijke en journalistieke talenten van dit tweetal na een half jaar al bijna failliet. Als hoofdredacteur werd toen Jan de Koo aangezocht, redacteur en Amsterdams correspondent van het Haagse dagblad *Het Vaderland*. De Koo werd ook mede-eigenaar.

4. Overigens nam De Koo in 1894 ontslag als hoofdredacteur van het dagblad, dat inmiddels al meerdere malen van eigenaar was gewisseld. Tot 1897 probeerde hij met een ander dagblad en later met een politiek weekblad invloed uit te oefenen. Na het zakelijk fiasco van deze bladen concentreerde hij zich weer volledig op het 'groene weekblad'.

5. Uitgever Tjomme van Holkema werd in 1886 mede-eigenaar van weekblad *De Amsterdammer*. Na zijn overlijden associeert zijn weduwe zich met Simon Warendorf, waarna de uitgeverij verder gaat onder de naam Van Holkema en Warendorf.

6. H.P.L. Wiessing, *Bewegend portret. Levensherinneringen*, Amsterdam 1960. Deze memoires zijn ook op andere punten hoogst onbetrouwbaar.

7. Het hoofdartikel dat Josephus Jitta op 4 februari 1933 schrijft, als reactie op Hitlers benoeming tot Rijkskanselier, is weliswaar bezorgd van toon over deze 'gevaarlijke proefneming', maar als zovelen op dat moment gaat de hoofdredacteur ervan uit dat Hitler, nu hij regeringsverantwoordelijkheid draagt, een gematigder koers zal volgen. Ook de buitenlandcommentator, en *NRC*-redacteur, Marcus van Blankenstein laat een betrekkelijk geruststellend geluid horen. De 'grote plaat' van Jordaan is echter gebaseerd op Govert Flinck's schilderij 'Isaäk zegent Jabob' en toont een blinde Hindenburg die de zegen geeft aan een Hitler die 'bedrieglijke handschoenen' draagt met daarop de woorden 'matiging' en 'grondwet'. Op de achtergrond is het bokje de 'Rijksdag' al geslacht. Het verschil tussen deze alarmerende prent en het bezadigde hoofdcommentaar is opvallend, maar lijkt op het eerste gezicht ook weer niet zo bijzonder. Een politiek tekenaar dient de zaken immers scherp neer te zetten en heeft dikwijls meer speelruimte dan een buitenlandcommentator die vooral op zoek is naar de nuances. Bij *De Groene* werd echter de grote tekening altijd in nauw overleg met de redactie gemaakt, zodat Jordaans prent tot op grote hoogte ook de mening van de hoofdredacteur weergeeft.

8. Omdat het tot 1942 zou duren eer Nederland de Sovjet-Unie diplomatiek erkende, was er in de jaren dertig geen Sovjet-ambassade. Via de permanente handelsdelegatie waren er wel zakelijke contacten met de Sovjet-Unie, die dit kantoor overigens ook voor spionagedoeleinden gebruikte.

9. De meest pijnlijke vergissing viel te lezen in *De Groene* van 2 september 1939, waarin De Jong stelde dat 'de tweede wereldoorlog voor langen tijd, waarschijnlijk voor jaren, is afgewend.' Overigens is de herhaaldelijk door met name Arie Kleijwegt geuite beschuldiging, dat De Jong een voorstander van de 'appeasement'-politiek van Chamberlain en Daladier zou zijn geweest, volkomen uit de lucht gegrepen.

10. Davids was als jood onmiddellijk in mei 1940 door *De Telegraaf* ontslagen. Koolhaas was in 1938 bijna redacteur van *De Groene* geworden, maar Moussault gaf toen de voorkeur aan de minder ervaren, en dus goedkopere, Loe de Jong.

11. Zijn motieven om een blad als *De Groene* uit te geven waren niet zakelijk van aard. In 1950 draagt hij zijn aandelen over aan een stichting, en als hij in 1970 ernstig ziek wordt krijgen zijn kin-

deren te horen dat het niet de bedoeling is dat ze het bedrag dat het blad hem nog altijd schuldig is, na zijn dood zullen opeisen.

12. Hoewel hij bij het blad komt na het vertrek van zijn vriend Koolhaas, zal hij niet diens taak als cultuurredacteur overnemen. Dat werk wordt nu gedaan door Jac. van der Ster.

13. Eind jaren zeventig zullen Brill, Weeda en Van Dullemen vertrekken, en treden onder anderen Anet Bleich, Arnold Koper en Geke van der Wal toe tot de redactie. In 1980 keert Max Arian terug als redacteur.

14. In 1990 bestonden mijn eerste eigen bijdragen uit een rehabilitatie van de decennialang verguisde sociaal-democratische ideoloog Willem Banning en een artikel over de in linkse kring zeer omstreden Duitse auteur Ernst Jünger. Beide artikelen zouden tien jaar eerder beslist zijn geweigerd.

15. Hoewel Van Westerloo, die binnen een jaar na zijn aantreden vertrok, van *De Groene* geen oppervlakkig blad wilde maken, was zijn streven wel er een 'beter *Vrij Nederland*' van te maken. Om een financieel gezond blad te maken achtte hij het noodzakelijk meer marktgericht te gaan werken, en vooral te kijken naar de behoeften van de lezer. De cultuurschok die dit in de redactie teweeg bracht vormde een van de oorzaken van het hoog oplopende conflict dat ertoe leidde dat Van Westerloo in september 1998 ontslag nam.